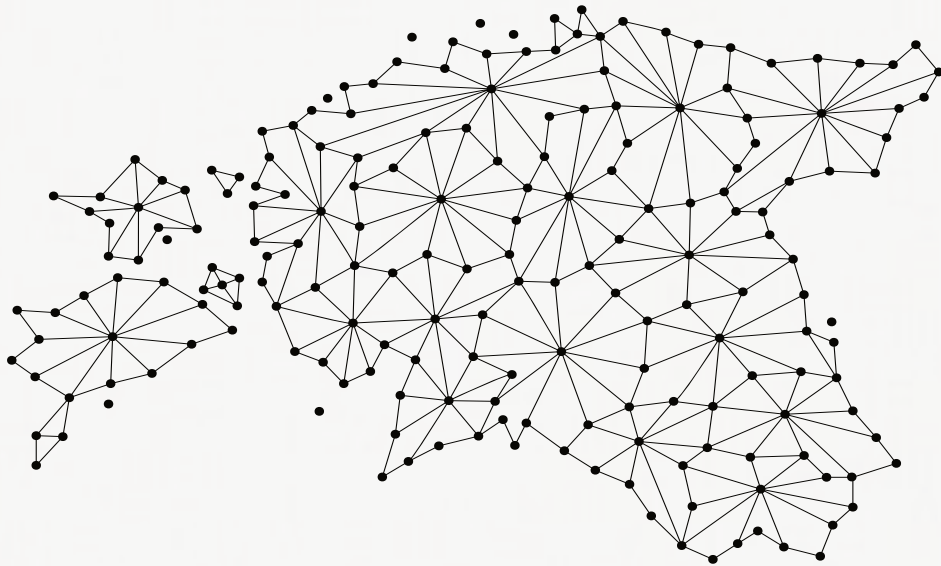


INFOMATERJAL SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE

# ENNETAMISEKS KOOLIEELSETELE

LASTEASUTUSTELE



2018

**Koostaja:** Simóne Eelmaa

**Koostaja soovib materjali valmimisele kaasaaitamise eest tänada**

- Liana Varava (Tervise Arengu Instituut)
- Kai Part (Tartu Ülikool)
- Ann Lind-Liiberg (Sotsiaalministeerium)
- Airi Broberg
- Ingrid Meerbach

Tallinn 2018

# Sisukord

SAATEKS 4

MÜÜDID LASTE SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE KOHTA 5

LASTE SEKSUAALNE VÄÄRKOHTLEMINE 5

SEKSUAALVÄGIVALLA ULATUS EESTIS 7

MIKS LAPSED EI RÄÄGI 9

ÕPETAMINE VÕIB PÄÄSTA LAPSE 10

10 NÕUANNET LASTEGA TÖÖTAVALE SPETSIALISTILE 12

KUI LAPS PÖÖRDUB SINU POOLE MUREGA 16

LISAINFORMATSIOON 17

BIBLIOGRAAFIA 17

## Saateks

Lastevastane seksuaalvägivald on rahvatervise probleem. Seksuaalse väärkohtlemise ohvritel on suurem risk erinevate meditsiiniliste, psühholoogiliste, käitumuslike või seksuaalhälbeliste probleemide tekkeks.<sup>1</sup> Eestis registreeritud seksuaalkuritegude peamisteks ohvriteks on alaealised. Seksuaalvägivald on sageli latentne ning selle avastamine keeruline. Seksuaalse väärkohtlemise ennetusprogrammid (edaspidi SVEP-id) on üks osa seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemise süsteemist. Käesolev infomaterjal selgitab, mis on laste seksuaalne väärkohtlemine ja annab lastega töötavatele spetsialistidele soovitusi selle ennetamiseks lasteaias.

Infomaterjalis toodud soovitused aitavad lasteaiadõpetajal käsitleda keha turvalisusega seotud teemasid lasteaias õppe- ja kasvatustöös. Ennetamise kõrval on oluliseks ka väärkohtlemise avastamine. Seetõttu on oluline osa ka nõuannetel, kuidas reageerida, kui esineb seksuaalse väärkohtlemise kahtlus, ja kuidas abi vajavat last toetada.

Laste väärkohtlemise ennetamine on meie kõigi vastutus ja laste kaitsmine on eelkõige täiskasvanute kohustus. Meist igapähele on tähtis roll selles, et lapsed saaksid võimaluse kasvada turvalises ja eluterves keskkonnas.

## Müüdid laste seksuaalse väärkohtlemise kohta

- ❖ Inimesed, kes lapsi seksuaalselt väärkohtlevad on ohvrile võõrad.
- ❖ Seksuaalne väärkohtlemine ei ole levinud.
- ❖ Pedofiile ja seksuaalkurjategijaid on võimalik ära tunda.
- ❖ See ei saa minu lapsega juhtuda.
- ❖ Laps räägiks kellelegi, kui temaga midagi juhtuks.
- ❖ Ma teaksin, kui minu lapsega midagi juhtuks.
- ❖ Õpetamine hirmutab lapsi ja tekitab ülearust paanikat.
- ❖ Õpetamine mõjutab negatiivselt lapse normaalset seksuaalarengut.

## Laste seksuaalne väärkohtlemine

**Laste seksuaalne väärkohtlemine** on võimu, seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamise eesmärgil toimepandud seksuaalse sisuga kontaktne või mittekontaktne tegevus täiskasvanu või teise lapse poolt, kes vanuse või arengutaseme tõttu on lapsega vastutus-, usaldus- või võimusuhtes. Laste seksuaalne väärkohtlemine lõhub usaldust, turvalisust ja lapse loomulikku eakohast arengut.<sup>2</sup> Kontaktne seksuaalne väärkohtlemine on seksuaalse sisuga katsumine, lapse sundimine teise isiku suguelundeid katsuma, oraalset, anaalset või vaginaalset laadi seksuaalne kontakt. Mittekontaktne seksuaalne väärkohtlemine on näiteks lapsele pornograafilise sisuga teose näitamine, lapse kasutamine pornograafilise sisuga teose valmistamiseks (nt pildid, videod), ekshibitsionism (suguelundite või rindade paljastamine), vuajerism (seksuaalakti või intiimse hetke salaja pealt vaatamine), seksuaaltegevuse näitamine lapsele, ka verbaalne ja vaimne seksuaalse sisuga väärkohtlemine (nt seksuaalse sisuga kommentaarid või vestlus).<sup>3</sup>

Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) kohaselt on **seksuaalvägivald** igasugune tahtevastane seksuaalvahekord või seksuaalvahekorda astumise katse, soovimatud seksuaalse alatooniga märkused, lähenemiskatsed või muul moel isiku seksuaalsuse vastu sunni abil ja ükskõik millises kohas (kodus, tööl või mujal) toimepandud teod, olenemata teo toimepanija ja ohvri suhtest.<sup>4</sup>

**Pedofiilia** on seksuaalsuunitluse häire, mis tähendab laste seksuaalset eelistamist. Siinkohal on oluline mõista, et tegu on kliinilise diagnoosi, mitte õigusliku terminiga. Pedofiilia on haigus. Levinud eksiarvamus on, et pedofiilia on haruldane ja et pedofiile on võimalik ära tunda. Teaduslikud andmed kinnitavad, et pedofiilid moodustavad 0,2% kuni 1% meestest (st, et kui oled elu jooksul kohtunud saja mehega, siis statistika kohaselt oled kohanud ka pedofiili).<sup>5</sup>

Pedofiilia esineb sõltumata muudest isikut iseloomustavatest kriteeriumitest (st sõltumata haridustasemest, sotsiaalsest seisundist, perekonnaseisust, soost, rassist, religioosest taustast jms). Ainus asi, mis eristab pedofiile kõikidest teistest inimestest, on see, et neil on seksuaalne eelistus laste suhtes. Kõige ohtlikum ongi mõelda, et isik on tore või meeldiv ja seetõttu ei ole ta võimeline lapsi seksuaalselt väärkohtlema. Torekus ja meeldivus on siiski teadlikult valitud käitumine, mitte isikuomadused (mitte, et isikuomadused pedofiiliat välistaks, kuid sageli kiputakse analüüsima väite võimalikkust lähtudes teise isiku käitumisest ja isikuomadustest). Lisaks näitavad uurimused, et valdav osa pedofiilidest kasutab "meelitamistehnikat." See tähendab, et nad otsivad spetsiaalselt ligipääsu lastele (ehk positsioone, kas siis põhitöö, vabatahtlikutöö, huviringide jm näol), nad on meeldivad ja heade sotsiaalsete oskustega ning võivad omada ka potsentsiaalse ohvri vanematega häid suhteid. Pedofiilid oskavad otsida haavatavaid lapsi oma ohvriteks. Sageli valivadki nad "probleemseid" lapsi, mis omakorda tekitab olukorra, kus keegi ei taha seda last uskuda, kui ta väärkohtlemisest teatab. Isik, kelle vastu süüdistused on esitatud, on aga kogukonnas austatud ja meeldiv inimene. See on ka üks põhjustest, miks osa juhtumeid ei jõua kunagi politsei huviorbiiti.<sup>6</sup>

## Seksuaalvägivalda ulatus Eestis

Meil ei ole võimalik täpselt määratleda, kui levinud laste seksuaalne väärkohtlemine on. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) uuringu kohaselt, mis viidi läbi 18-74-aastaste naiste seas, on Eestis kogunud seksuaalvägivalda lapsepõlves 10% naistest, alates 15. eluaastast 13% naistest, teisisõnu iga kaheksas naine.<sup>7</sup>

Tabel 1. Seksuaalkuriteod Eestis 2010-2016, statistiline ülevaade<sup>8</sup>

Aasta	Kokku seksuaalkuritegusid	Võrdlus eelneva aastaga	Kontaktkuriteod (alaealine ohver)	Alaealisi ohvreid protsentuaalselt
2010	275	-11%	112	74%
2011	311	+13%	94	75%
2012	400	+22%	120	76%
2013	363	-9%	99	79%
2014	324	-11%	142	82%
2015	500	+35%	204	85%
2016	482	-3,6%	223	89%

Kui 2016. aastal registreeritud seksuaalse enesemääramise vastastest süütegudest 89% juhtudel oli ohver alaealine, siis alaealise kannatanu keskmine vanus oli teo toimepanemise hetkel 11 aastat, vägistamiste puhul 9 aastat. 2015. aastal oli alaealiste vägistamisohvrite keskmine vanus 10 aastat. Kui ohvri keskmine vanus on 9- või 10-aastat, on aastatel 2015 ja 2016 kõige nooremad seksuaalkuritegude (sh vägistamise) ohvrid olnud 3-aastased. Seetõttu on laste toetamine ja teadlikkuse tõstmine äärmiselt oluline aitamaks kaasa sellele, et lapsed julgeksid rääkida ning abi otsida.<sup>9</sup>

2016. aastal seksuaalse enesemääramise vastastest süütegudest, mis olid toimepandud alaealise suhtes, oli 72% juhtudel teo toimepanija ühel või teisel moel lapsele tuttav, 30% juhtudel oli see pereliige või sugulane ning 42% juhtudel muu tuttav. Vaid viiendikul juhtumitest oli kurjategija ohvrile võõras. Pereliikmetest ja sugulastest oli 45% kuritegusid toime pandud isa või kasuisa poolt.<sup>10</sup> Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuringust aga selgus, et 32% 16–18-aastastest noortest on kogenud vähemalt ühte väärkohtlemisena käsitletud tegu väljaspool internetikeskkonda, 30% noortest on kogenud vähemalt ühte seksuaalse ahistamise juhtumit, peamiselt käperdamist (25%) ja alasti eksponeerimist (11%). Seksuaalvägivalda on kogenud iga kümnes noor, sh 5% on sunnitud olema seksuaalvahekorras.<sup>11</sup>

Tabelis 1. on kajastatud ainult registreeritud kuriteod, samas ei jõua paljud kuriteod politsei huviorbiiti. Põhjustena võib välja tuua, et (i) lapsed ei usalda politseid ega tea, kuhu mujale pöörduda; (ii) kui laps jagabki oma muret, siis spetsialistid ei jaga informatsiooni edasi (sest pelgavad politseid, ei usu last, ei soovi sekkuda või probleeme tekitada). Anna Salter, kes on 20 aastat Ameerika Ühendriikides seksuaalkurjategijad uurinud, väidab, et vähem kui 5% seksuaalkurjategijatest jäävad vahele. Siinkohal mängib olulist rolli ka spetsialistide töö. Tema uurimustest nähtub, et isegi kui lapsed pöörduvad täiskasvanu poole, siis täiskasvanud ei oska adekvaatselt olukorrale reageerida või ei usu last.<sup>12</sup>

Eesti laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuringust selgus, et vähesed noored räägivad juhtunust spetsialistidele ning politseile teatatakse vaid üksikutest juhtumitest. Pigem eelistatakse toiminust rääkida sõbrale või emale.<sup>13</sup> Samasugust tendentsi on näha ka mujal maailmas. Rootsis tehtud uuringu käigus küsitleti 4339 keskkooliõpilast selgitamaks nende kogemusi seoses kontaktse ja mittekontaktse seksuaalse väärkohtlemisega. 65% tüdrukutest ning 23% poistest vastasid, et on olnud seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. 81% tüdrukutest ning 69% poistest oli rääkinud juhtunust kellelegi, enamasti eakaaslasest sõbrale. Spetsialistide poole pöördusid vähesed (8,3% ohvritest) ning veel vähem pöörduti korrakaitseorganite poole.<sup>14</sup> Teise uuringu kohaselt räägivad ohvrid lapsepõlves toiminud seksuaalse väärkohtlemise kohta kellelegi lapsepõlve jooksul 31-41% juhtudest ning kogu elu jooksul 58-72% juhtudest.<sup>15</sup> Ainult 3-13% noorukitest pöördub täiskasvanud spetsialisti (nt sotsiaaltöötaja, õpetaja, arsti) poole. See tähendab, et umbes üks kümnest intsidendist jõuab korrakaitsete huviorbiiti, kuid valdavalt jäävad juhtumid ühiskonna eest varjatuks.<sup>16</sup>



## Miks lapsed ei räägi

10 peamist põhjust, miks lapsed ei räägi:<sup>17</sup>

- ❖ Saladuse hoidmine – lapsele on öeldud, et see on saladus ja nad ei tohi sellest rääkida.
- ❖ Ähvardused – last on ähvardatud, et kui ta räägib, on sellel tagajärg. Sageli ähvardatakse vägivallaga, mis on siis suunatud kas lapsele endale, teistele lähedastele (nt ema, õde, vend jne), lemmikloomale. Samuti ähvardatakse ka privileegidest ilmajätmisega või eluks vajalikest asjadest ilma jäämisega (toit, kodu jt).
- ❖ Hirm – laps võib karta isikut, kes teda väärkohtleb. Kui ähvardamise puhul on lapsele konkreetselt selgitatud, et rääkimise korral saabub mingisugune tagajärg ning laps kardab tagajärje saabumist, siis hirm võib lapsel olla konkreetse isiku suhtes ka enne väärkohtlemist ning ilma, et isik sõnaliselt sunniks last saladust hoidma.
- ❖ Armastus – lapsel võib olla tugev usaldussuhe selle isikuga (sageli ei taha lapsed pöörduda inimese vastu, keda nad armastavad; ka väärkohtlejad võivad nimetada oma teguviisi armastuseks, mistõttu võib ka lapsele tekkida arusaam, et tegu on normaalse käitumisega).
- ❖ Manipulatsioon – isikud, kes seksuaalselt väärkohtlevad, võivad lapsega manipuleerida (nt öeldes lapsele, et keegi ei usu sind nagunii; et keegi ei usuks lapse sõna täiskasvanu sõna vastu; et sel isikul on tutvusi korrakaitseorganites või palju raha ning ta ei saaks nagunii karistada).
- ❖ Süüdistamine – lastele võidakse rääkida, et nad on selles ise süüdi, et nad on selle käitumise ära teeninud. Kui laps usub, et ta on ise selle põhjustanud ja ära teeninud, võib see teda tagasi hoida abi otsimast.
- ❖ Kartus tagajärgede ees – lapsed kardavad sageli, et nad saavad karistada või satuvad pahandustesse, kui räägivad. Samuti, et nad valmistavad pettumuse oma lähedastele või kurvastavad neid.
- ❖ Teadmatus – lapsed ei tea, millega tegu on. Nad ei tea, et see, mis nendega juhtus, on lubamatu ja et sellest tuleks kellelegi rääkida. See on väga tüüpiline just väiksemate laste puhul. Mõnikord võivad lapsed isegi teada, et nendega juhtunu on lubamatu, kuid nad ei tea, kelle poole pöörduda.
- ❖ Häbi – häbi tundmine ei ole omane mitte ainult lastele, vaid ka täiskasvanutele. Häbi juhtunuga seoses takistab paljusid inimesi rääkimast ja abi otsimast. Mõtle nüüd hetkeks – kui juba täiskasvanud isikute jaoks, kes ei ole ise ohvrid, on seksuaalsest väärkohtlemisest rääkimine ebameeldiv ja keeruline, siis mida peaks tundma üks laps, keda on väärkoheldud.

- ❖ Dissotsiatsioon – ehk psüühika killustumine, probleemide ja raskuste eitus kaitsemehhanismina.

Valdav osa seksuaalkuritegudest on toimepandud isiku poolt, kes on ohvrile tuttav. Enamasti on seksuaalne väärkohtlemine üles ehitatud usaldussuhtele. Laps usaldab isikut ja seetõttu ei oska laps eeldada, et isik soovib talle halba. Väiksemate laste puhul on sageli tegu teadmatusega. Laps ei mõista veel täiskasvanulikust ihast kantud seksuaalsust ning seda, mis on lubatud ning mis mitte. Seetõttu on praktikas üsna tavaline, et varajases nooruses alanud seksuaalne väärkohtlemine saab kesta pikki aastaid, sest laps ei tea, millega tegu on ning samal ajal ta usaldab isikut, kes teda väärkohtleb. Häbitunne ja hirm mõjutavad kõige enam siis, kui laps mõneti mõistab, millega tegu on. Valehäbi ja hirm (et saan karistada, et valmistan teistele pettumuse, et pere pöörab mulle selja jt tüüpilised mõtted) ei ole omased ainult lastele, vaid ka täiskasvanud ohvritele. Seetõttu ei ole eriliselt imekspandav, miks lapsed ei räägi. Oluline on mõista, et seksuaalne väärkohtlemine on lapsele trauma.

## Õpetamine võib päästa lapse

Mõnikord tunnevad õpetajad ebamugavust seksuaalsusega seotud teemade käsitlemisel. See on täiesti mõisteta, kuid see ei tähenda, et seksuaalsusega seotud teemadest rääkima ei peaks või et nende teemadega peaksid ainult vanemad tegelema. Ka vanemad võivad tunda ebamugavust nende teemade käsitlemisel, puuduvad vajalikud teadmised, et õpetada, ning mõnikord on hoopis vanemad need, kelle eest laps kaitset vajab. Kehaga seotud turvalisuse õpetamine annab lapsele elutähtsad teadmised oma keha ja seksuaalsusega seotud piiridest.

Uurimused kinnitavad, et SVEP-id omavad positiivset mõju seoses keha turvalisusega seotud teadmiste ja oskuste suurenemisega.<sup>18</sup> Hetkel puuduvad põhjalikud uuringud selle kohta, kas laste õpetamine suudab ennetada seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist edasises elus. Siiski, aastal 2000 tudengite seas läbiviidud uurimusest nähtus, et naised, kes olid lapsepõlves osalenud SVEP-ides, langesid vähem seksuaalse väärkohtlemise ohvriks kui need naised, kes ei olnud lapsepõlves osalenud ennetusprogrammides.<sup>19</sup> Sama uurimuse kohaselt ei leidnud kinnitust väide, justkui lapsepõlves SVEP-is osalemine mõjutaks negatiivselt normaalset seksuaalset arengut või suurendaks eneserahuldamist täiskasvanueas.<sup>20</sup> Samuti ei ole leidnud kinnitust väide, et SVEP-id tekitavad lastes hirmu, ärevust või paanikat. 2015. aastal läbiviidud

uurimus, mis analüüsis seitsmes riigis üle maailma lastele suunatud SVEP-e, nende sisu ja efektiivsust, jõudis järeldusele, et need programmid on efektiivsed, sest paranevad nii lapse oskused kui teadmised, et ennast kaitsta.<sup>21</sup>

Kõige efektiivsem on tegeleda ennetustööga haridusasutustes, sest nii saab jõuda võimalikult paljude lasteni ning kuna õpetajad puutuvad lastega kokku igapäevaselt, on nende roll ka väärkohtlemise “märkide” märkamisel väga oluline.<sup>22</sup> Uurimuste kohaselt on juba kolmeaastastele lastele võimalik õpetada keha turvalisusega seotud teadmisi ja oskusi. Erinevate SVEP-ide efektiivsust hinnates on jõutud järeldusele, et edukad programmid õpetavad lastele, millised kehaosad on privaatsed, kuidas reageerida sobimatu puudutuse korral, genitaalide õigete nimetuste kasutamist ning, et väärkohtlemine ei ole lapse süü.<sup>23</sup> Varasemate SVEP-ide mõju ja efektiivsuse analüüsid kinnitavad, et programmi edukuse määrab ka korduvus, kord aastas lastele õpetamine ei ole piisav. Edukad programmid hõlmavad nii selgitusi, diskussiooni kui ka oskuste praktiseerimist.<sup>24</sup>

Soovituslik oleks lasteaias õpetada vähemalt kaks korda aastas integreerituna muu õppetööga. Et õppetöö oleks edukas ei piisa pelgalt sellest, et õpetajad selgitavad ja lapsed kuulavad. Õpetamisel on soovituslik kasutada aktiivõppe meetodeid - diskussioon, rollimäng jt. Samuti kasutada nukke, pilte jm abivahendeid, mis võimaldavad visuaalselt paremini õpitut mõista.

## 10 nõuannet lastega töötavale spetsialistile<sup>25</sup>

### 1. Lõimi keha turvalisusega seotud teemad õppetegevusse

Soovituslik oleks õpetada lastele kehaga seotud turvalisust ja nende privaatseid kehaosasid koos kõikide teiste kehaosade tundmaõppimisega. Kui laps õpib oma privaatseid kehaosasid koos kõikide teiste kehaosadega, tundub see loomulikum ning aitab vähendada piinlikkust ja ebamugavust, mida privaatsete kehaosade tundmaõppimine mõnikord kaasa toob.

### 2. Õpeta lastele kehaosade nimetusi

Lastele tuleks õpetada varakult nende privaatsete kehaosade nimetusi ja seda tuleks teha õigete nimetustega. Kui laps tunneb kõikide teiste kehaosade nimetusi korrektselt (nt selg, käsi, kõrv), siis pole vaja kasutada eufemisme (peitesõnu) privaatsetel kehaosadel. Privaatsete kehaosade korrektsete nimetuste tundmine on oluline, sest lapsed peavad tundma end mugavalt kasutades õiged sõnu oma kehast rääkides. Kui lapsed tunnevad piinlikkust ja ebamugavust juba nende kehaosade õigete nimetuste kasutamisel, tunnevad nad veel suuremat piinlikkust ja ebamugavust rääkimaks, et neid on näiteks ebasobivalt puudutatud. Loomulikult on eesmärk siiski õpetada kehaga seotud turvalisust, mistõttu on mõistetav, et väiksemad lapsed ja nende õpetajad on harjunud kasutama eufemisme. Iga õpetaja teab ise kõige paremini, kuidas oleks parem neile kehaosasid õpetada ja turvalisusest rääkida. Suuremate laste puhul on soovituslik siiski korrektseid nimetusi kasutada. Naise väliseid suguelundeid nimetatakse häbemeks (eufemismid: tussu, pissu jm) ja sisemist tupp. Soovituslik oleks lapsi õpetades kasutada nimetust häbe. Lisaks on naise privaatseteks kehaosadeks veel rinnad ja tagumik (pepu). Meeste suguelundiks on peenis (eufemismid: noku, tillu). Meeste privaatsete kehaosade alla kuuluvadki siis peenis ning tagumik.

### 3. Õpeta lastele, et mõned kehaosad on privaatset

Selgita lastele, et on olemas sellised kehaosad, mis on isiklikud. Need kehaosad on isiklikud põhjusega – me ei näita neid avalikult teisele (nt ujuma minnes kanname ka ujumispükse või trikood) ja teised ei tohi neid ka puudutada. Siinkohal on loomulikult erandiks meditsiinilised põhjused (nt arsti juures arst tohib kontrollida) ning hügieenilised põhjused (nt kui laps vajab abi privaatsete kehaosade puhastamisel).

#### 4. Õpeta lastele piire seoses keha puudutamise

**Selgita lapsele, et tal on õigus öelda “EI”.** Laps peab teadma, et tal on õigus oma keha üle ise otsustada. Isegi, kui keegi soovib teda kallistada või muul moel puudutada ja laps seda ei soovi, võib laps öelda “ei”. Laps peab mõistma, et tal ei ole õigus otsustada mitte ainult privaatsete kehaosade üle, vaid kogu tema keha üle. Kindlasti ei tasu lastele selgitada, et nemad ise ei tohi neid kehaosaid puudutada või uurida. Lapsel on õigus seda teha, see on loomulik osa lapse arengust – olla uudishimulik ja õppida oma keha tundma. Siinkohal on oluliseks pigem, et lapsed mõistaksid, et privaatseid kehaosaid saab uurida omaette, me ei tee seda teiste ees ning keegi ei tohi lapse loata tema privaatseid kehaosaid puudutada. Samuti ei tasu öelda, et ainult vanemad tohivad neid puudutada. Pigem märkida, et ainult erandolukorras on see lubatud (eranditeks on näiteks see, kui lapsed on arsti juures või kui lapsed vajavad abi enda puhastamisel). Isegi ema ja isa ei tohi lapse suguelundeid lapse loata katsuda. Sageli kasutatakse mõjutusmeetodeid, et laps lubaks oma suguelundeid puudutada. Lastele tuleb selgitada, et ka siis ei tohi lubada teistel oma suguelundeid puudutada, kui neile lubatakse selle eest raha, maiustusi, kingitusi jms. See, et lapsed ise oma keha uurivad või puudutavad, on aktsepteeritav, kui laps teeb seda privaatset (mitte teiste ees).

Tüüpilisteks vigadeks siinkohal on õpetamine, et on olemas “hea ja halb puudutus” ning, et lapsed peaksid tunnetama, kas miski on hea või halb. Väldi nende kasutamist. Kindlasti ei tohiks rääkida “heast ja halvast puudutusest” seetõttu, et ka need puudutused, mis on lubatud, ei pruugi alati tunduda halvad, mõnikord võivad need tunduda hoopis head ja meeldivad. Ning mõnikord puudutused, mis on lubatud (nt vanaema kallistus), võivad tunduda hoopis halvad. **Kasutada pigem väljendit “salajane puudutus.”** Salajane puudutus on see, kui keegi puudutab sind riiete alt või privaatsetest kehapiirkondadest. Kuigi salajane puudutus võib tuua kaasa negatiivseid tundeid (hirm, valu, segadus), võib see tekitada ka positiivseid tundeid. Seetõttu ei tohiks eristada puudutusi väljenditega hea ja halb, sest see võib last segadusse ajada. Lapsed peaksid teadma, et salajane puudutus ei ole lubatud. Teiseks, see, milline puudutus on sobimatu, peab tulenema lapse teadmisesest, nad ei saa lähtuda oma tunnetest. Mitmetes programmides õpetatakse, et lapsed peavad lähtuma oma tunnetest (intuitsioonist), et mõista, et midagi on valesti või mingi asi ei ole õige. See põhjustab jällegi probleeme, sest nagu mainitud, ka see n.ö “halb puudutus” võib tunduda hea või meeldiv ning kui õpetus sobimatust puudutusest seostatakse ka lapse tunnetega (ning jäetakse kõrvale see, et ka need puudutused võivad tunduda meeldivad), suurendab see lapse süütunnet ja häbi nendes kogemustes. Kui lapsele on õpetatud, et mingi käitumine on vale ja ta peab usaldama oma tundeid (ehk siis tundma samuti, et see on

vale), kuid laps ei tunneta seda sellisel viisil, tekitab see omakorda negatiivseid tundeid, nt justkui oleksidki nad ise süüdi ja see vähendab tõenäosust, et nad räägivad kellelegi. Seetõttu peaks sobimatuid puudutusi tuvastama konkreetselt omandatud teadmiste tuginedes (teadmine, et privaatsete kehaosade puudutamine on vale), mitte lähtudes tundest.

See ei tähenda, et laps ei või lähtuda füüsilisest kontaktist keeldumisel oma tunnetest. Lapsel on alati õigus “ei” öelda, kui olukord talle ei meeldi või ebamugav tundub. Kuid laps peaks mõistma, millal on tegu “salajase puudutusega” lähtuvalt konkreetselt teadmisest, et teatud puudutused on sobimatud. Seetõttu on soovituslik õpetada, et lapsel on õigus ise oma keha üle otsustada ja lähtuda oma tunnetest. Kuid kui tegu on privaatsete kehaosadega, peaks laps ütleva “ei” pelgalt teades, et konkreetne tegu on lubamatu (siinkohal siis õpet mitte siduda tunnetega).

### **5. Selgita, et kehaga seotud saladused ei ole head saladused**

Salajane puudutus võib sageli kaasa tuua saladuse hoidmise kohustuse. Selgitage lastele, et nad ei pea hoidma saladusi, mis on seotud nende kehaga. Kui keegi puudutab neid ja ütleb lapsele, et ta ei tohi sellest kellelegi rääkida, siis on tegu “halva saladusega.” Kindlasti võib siinkohal üldiselt arutleda saladuste pidamise üle (nt millised saladused on toredad ja põnevad ning millised saladused ei ole). Peamine, et laps mõistaks, et halba saladust ei tohiks pidada. Kui keegi ütleb neile, et nad peavad hoidma saladuses midagi, mis on seotud nende kehaga, siis on see halb saladus ja sellest tuleks siiski usaldusväärsele inimesele rääkida.

### **6. Selgita lastele, et keegi ei tohi pildistada või filmida nende privaatseid kehaosaid**

Laste seksuaalne väärkohtlemine ei pruugi alati hõlmata otsest füüsilist kontakti lapsega. Lastepornograafia kuritegudeni jõudmine on alati väga keeruline, seda enam, et enamasti lapse kehale see jälgi ei jäta ning laps ei pruugi mõistagi, et temast on pornograafiline teos loodud. Seetõttu on oluline õpetada lastele, et mitte keegi ei tohi nende privaatseid kehaosaid pildistada ega filmida.

### **7. Õpeta lapsele, kuidas hirmutava või ebamugava olukorraga toime tulla**

Igal lapsel on õigus ennast turvaliselt tunda. Selgita lapsele, et tal on õigus öelda “ei.” Kui võimalik, tuleks sellest olukorrast kohe lahkuda ja otsida täiskasvanu, kelle abi paluda. Siinkohal võib lastele õpetada, et kui nad soovivad olukorrast lahkuda, kuid ei tea, kuidas seda teha, võivad

nad öelda, et nad peavad tualetti minema ning kui võimalik, otsivad siis mõne inimese, kellelt abi paluda.

### **8. Julgusta lapsi abi paluma**

Seksuaalne väärkohtlemine tekitab lapsel mitmeid negatiivseid tundeid, lapsed on sageli segaduses, hirmul ja süüdistavad iseennast. Ei ole ka haruldane, et täiskasvanu on last hirmutanud või temaga manipuleerinud, mistõttu lapsed usuvad, et nad satuvad pahandustesse, kui kellelegi räägivad. Kinnita lastele, et kui keegi on käskinud neil hoida saladust, mida nad ei soovi või kui keegi on last puudutanud, ei teki lapsel sellest pahandusi. Õpeta lastele, et nad saavad alati tulla juhtunust rääkima ning ei pea kartma, et nendele pahandusi sellest tekib.

### **9. Harjutage “ei” ütlemist**

Lapsed peavad oskama öelda “ei”. Selle teoreetilisest õpetamisest ei piisa, seda tuleb ka harjutada, et vajadusel oskaks laps seda teha. Kuna lapse enda reaktsioon selles olukorras võib olla määrava tähtsusega, on vaja, et laps tunneks ennast piisavalt julgelt ja mugavalt, et vajadusel sõna “ei” kasutada. Soovituslikult mängida mängu või teha tegevusi, kus laps saaks harjutada “ei” ütlemist.

Näiteks: Õpetaja tutvustab lastele nukku, kes ei soovi mängida ja ta ei soovi, et teda puudutatakse. Õpetaja küsib erinevaid küsimusi (nt “kas sa soovid raamatut lugeda?”) ja lapsed vastavad rahulikult “ei.” Kui aga õpetaja küsib küsimusi seoses privaatsete kehapiirkondadega (nt “Kas sind tohib ‘sealt’ puudutada?”), peaksid lapsed ütleva julgelt ja enesekindlalt “ei”

### **10. Selgita lapsele, kelle poole oma murega pöörduda**

Lapsed tunnevad, et nad saavad jagada oma muret siis, kui nad tunnevad end turvaliselt. Seetõttu on õpetamine turvalises keskkonnas suure tähtsusega. Kui lapsed tunnevad, et nad tohivad rääkida oma murest ning on keegi, kes neid kuulab, on suurem tõenäosus, et laps jagab oma muret kellegagi. Õpetajad peaksid kindlasti mainima, et mures tuleks pöörduda täiskasvanu poole – kas lapsevanema, õpetaja või mõne teise täiskasvanu poole, keda laps usaldab. Mõnikord räägivad lapsed aga hoopis teisele lastele. Seetõttu on vajalik, et lapsed teaksid, et nad saavad kellegi poole pöörduda, et neid kuulatakse ja aidatakse. Kindlasti küsida lastelt, keda nad usaldavad ja kelle poole nad saavad pöörduda.



## Kui laps pöördub sinu poole murega...

- ❖ Tuleks ta kindlasti ära kuulata ning vajadusel pöörduda teiste spetsialistide poole, kes saavad abiks olla. Sinu kui pedagoogi kohustus on informatsioon edastada, et lapse mure ei jääks lahendamata. Lastekaitseaduse § 27 lg 1 ütleb, et iga isik, kellel on teave abivajavast lapsest, on kohustatud sellest teatama.<sup>26</sup> Kindlasti ei tohi lapse ütlustes kahelda või vähendada lapse kogemuste osatähtsust.
- ❖ Samuti ei tohiks ka ülekuulamisega ise tegelema hakata, st täpselt ja detailselt uurida, mis lapsega juhtus ning juurelda selle üle, kas lapse ütluste taga seisab seksuaalne väärkohtlemine või mitte. See on politsei töö selgitada välja, kas ja mis lapsega juhtus. Kui isikud, kelle kohta laps väiteid esitab, on Sinule tuttavad (nt lapse enda vanemad), ei tohiks esimese asjana vanemate poole pöörduda. See tekitaks olukorra, kus toimunud kuritegu jääks avastamata ja laps jääks jätkuvalt ilma vajaliku kaitseta.
- ❖ Kuula hoolikalt, jää rahulikuks, vajadusel tee märkmeid, anna lapsele teada, et juhtunu pole tema süü, kasuta lapse enda keelekasutust ning kindlasti ära süüdistata ega mõista hukka. Tuletan meelde, et laps räägib just Sinule, sest ta usaldab Sind. Ära vea teda alt.
- ❖ Laps võib sinu poole pöörduda otseselt (nt selgitades, et tema privaatseid kehaosasid on puudutatud), siis võib laps pöörduda sinu poole kaudselt vihjates (nt küsides, et mis juhtuks, kui kedagi on privaatsetest kehaosadest puudutatud) või ka piiranguid seades (nt öeldes, et pead lubama, et ei räägi kellelegi). Kindlasti ära anna lapsele lubadusi, mida sa tagada ei saa (nt sinuga ei juhtu enam midagi). Kui oled lapse ära kuulanud, selgita lapsele, mis saab edasi.
- ❖ Esimese asjana võid helistada numbril 116 111, riiklikul lasteabi telefonil või võtta ühendust Lastemajaga (tel. 6 208 358) või Tartu Laste Tugikeskusega (tel. 7 484 666). Sealt saab informatsiooni selle kohta, mida kuulnud infoga edasi teha. Kindlasti ei tasu alustada lapsevanematest. Loomulikult võib tegutsemine tunduda hirmutav, eriti kui Sa ei ole kindel, mis päriselt juhtunud on. Sinu tegutsemine siinkohal võib päästa selle lapse. Samuti võib pöörduda kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja või politsei poole.



## Lisainformatsioon

Lisainformatsiooni seksuaalse väärkohtlemise kohta võib leida näiteks:

- ❖ <http://www.kriminaalpoliitika.ee>;
- ❖ <https://www.lastekaitseliit.ee>;
- ❖ <http://www.targaltinternetis.ee>;
- ❖ <http://www.lasteabi.ee>; siin on kättesaadav ka Murebaromeeter, mis aitab Sul hinnata, kuidas eristada lapse eakohast ja normaalset seksuaalkäitumist probleemsest seksuaalkäitumisest ja abivajadusest.
- ❖ <http://www.tugikeskus.org.ee/kodu/>.

## Bibliograafia

---

<sup>1</sup> R. Manglio. The impact of child sexual abuse on health: A systematic review of reviews. *Clinical Psychology Review*, 2009, vol 29, nr 7, lk 647-657. B. Touart. Lapse seksuaalne väärkohtlemine ja selle mõju ohvri hilisemale elule ning ennetamis- ja sekkumisvõimalused. Lõputöö. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž, 2013. K. Soo, et al. Seksuaalvägivalla levimus ja hoiakud Eestis: uuringud ja ülevaade. Eesti Seksuaaltervise Liit, 2015. FRA. Violence against women: An EU-wide survey. Main Results Report. Publications Office of the European Union, 2014. K. A. Kendall-Tackett, L. M. Williams, D. Finkelhor. Impact of Sexual Abuse on Children: A Review and Synthesis of Recent Empirical Studies.

<sup>2</sup> Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. Eesti Vabariigi Valitsus. [https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla\\_ennetamise\\_strateegia\\_2015-2020\\_kodulehele.pdf](https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf) (22.11.2017).

<sup>3</sup> D. Finkelhor, S. Araji. A sourcebook on child sexual abuse. Sage, 1986, lk 23-27.

<sup>4</sup> Preventing Intimate Partner And Sexual Violence Against Women. Taking Action And Generating Evidence. WHO, 2010.

<sup>5</sup> M. Kerner. Keemiline kastreerimine ehk hormoonravi seksuaalkurjategijatele. Tartu Ülikool, 2014.

<sup>6</sup> A. Salter. Predators: Pedophiles, Rapists, And Other Sex Offenders. Basic Books, 2004.

<sup>7</sup> Violence against women: an EU-wide survey. Main results report. FRA, 2014.

<sup>8</sup> A. Ahven, et al. Kuritegevus Eestis, aastaraamatud. Kriminaalpoliitika uuringute sari. Justiitsministeerium, 2010-2016./Kontaktkuritegude allikas on Politsei- ja Piirivalveamet.

<sup>9</sup> Politsei- ja Piirivalveamet, 2017. <sup>10</sup> Ibid.

<sup>11</sup> K. Soo, et al. Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring. Justiitsministeerium, 2015.

<sup>12</sup> A. Salter, 2004. (vt viide 6). <sup>13</sup> K. Soo, et al. 2015. (vt viide 11).

<sup>14</sup> G. Priebe, C. G. Svedin. Child sexual abuse is largely hidden from the adult society: An epidemiological study of adolescents' disclosures. *Child Abuse & neglect*, 2008, vol 32, nr 12, lk 1095-1108.

- <sup>15</sup> C. M. Arata. To tell or not to tell: Current functioning of child sexual abuse survivors who disclosed their victimization. *Child Maltreatment*, 1998, vol3, nr 1, lk 63-71.
- <sup>16</sup> K. Edgardh, K. Ormstad. Prevalence and characteristics of sexual abuse in a national sample of Swedish seventeen-year-old boys and girls. *Acta paediatrica*, 2000, vol 89, nr 3, lk 310-319. N. D. Kellogg, R. L. Huston. Unwanted sexual experiences in adolescents: Pattern of disclosure. *Clinical pediatrics*, 1995, vol 34, nr 6, lk 306-312. S. M. Kogan. Disclosing unwanted sexual experiences: Results from a national sample of adolescent women. *Child abuse & neglect*, 2004, vol 28, nr 2, lk 147-165.
- <sup>17</sup> I. Hershkowitz, O. Lanes, M. E. Lamb. Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child abuse & neglect*, 2007, vol 31, nr 2, lk 111-123. P. Schaeffer, J. M. Leventhal, A. G. Asnes. Children's disclosures of sexual abuse: Learning from direct inquiry. *Child abuse & neglect*, 2011, vol 35, nr 5, lk 343-352.
- <sup>18</sup> A. Carr, D. MacIntyre. Prevention of child sexual abuse: Implications of programme evaluation research. *Child Abuse Review*, 2000, vol 9, nr 3, lk 183-199. M. Hébert, et al. Proximate effects of a child sexual abuse prevention program in elementary school children. *Child abuse & neglect*, 2001, vol 25, nr 4, lk 505-522. L. Sylvester. Talking about Touching: Personal Safety Curricula (1996 Editions) Preschool to Grade 3. Curriculum Evaluation Summary, 1997. M. L. Pulido, et al. Knowledge gains following a child sexual abuse prevention program among urban students: A cluster-randomized evaluation. *American journal of public health*, 2015, vol 105, nr 7, lk 1344-1350.
- <sup>19</sup> L. E. Gibson, H. Leitenberg. Child sexual abuse prevention programs: do they decrease the occurrence of child sexual abuse? *Child Abuse & Neglect*, 2000, vol 24, nr 9, lk 1115-1125. <sup>20</sup> Ibid.
- <sup>21</sup> K. Walsh, et al. School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse. The Cochrane Library, 2015.
- <sup>22</sup> K. J. Topping, I. G. Barron. School-based child sexual abuse prevention programs. A review of Effectiveness. *Review of Educational Research*, 2009, vol 79, nr 1, lk 431-463. L. S. Arnold, et al. Professionals protecting children: Child protection and teacher education in Australia, 2007. B. P. Mathews. Teacher education to meet the challenges of child sexual abuse. *Australian Journal of Teacher Education*, 2011, vol 36, nr 11, lk 13-32.
- <sup>23</sup> M. C. Kenny, et al. Child sexual abuse: from prevention to self-protection. *Child Abuse Review*, 2008, vol 17, nr 1, lk 36-54.
- <sup>24</sup> M. K. Davis, C. A. Gidycz. Child sexual abuse prevention programs: A meta-analysis. *Journal of clinical child psychology*, 2000, vol 29, nr 2, lk 257-265. L. Scholes, et al. The teacher's role in child sexual abuse prevention programs: implications for teacher education. *Australian journal of teacher education (online)*, 2012, vol 37, nr 11. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2012v37n11.5> (22.11.2017).
- <sup>25</sup> S. K. Wurtele. School-based child sexual abuse prevention, 2002. J. Sanderson. Child-focused sexual abuse prevention programs: How effective are they in preventing child abuse? Brisbane, Australia: Crime and Misconduct Commission: Research and issues paper series, 2004, nr 50, p 1-8. F. Briggs, M. McVeity. Teaching children to protect themselves: A resource for teachers and adults who care for young children. Allen and Unwin, 2000. G. A. Bogat, M. P. McGrath. Preschoolers' cognitions of authority, and its relationship to sexual abuse education. *Child abuse & neglect*, 1993, vol 17, nr 5, lk 651-662. D. J. Willis, E. W. Holden, M. Rosenberg. Prevention of child maltreatment: developmental and ecological perspectives. John Wiley and Sons, 1992, lk 150-167 (Finkelhor, Strapko). D. MacIntyre, A. Carr. Helping children to the other side of silence: a study of the impact of the stay safe programme on Irish children's disclosures of sexual victimization. *Child abuse & neglect*, 1999, vol 23, nr 12, lk 1327-1340. J. J. Krivacska. Designing child sexual abuse prevention programs: current approaches and a proposal for the prevention, reduction, and identification of sexual misuse. Charles C. Thomas, 1990. J. R. Lutzker. Handbook of Child Abuse Research and Treatment (Issues in clinical child psychology). Springer, 1990. S. W. Smallbone, et al. Child sexual abuse: offender characteristics and modus operandi. *Australian Institute of Criminology*, 2001. J. Whetsell-Mitchell. Rape of the Innocent: understanding and preventing child sexual abuse. Taylor & Francis, 1995. L. M. Tutty. What children learn from sexual abuse prevention programs: Difficult concepts and developmental issues. *Research on Social Work Practice*, 2000, vol 10, nr 3, lk 275-300.
- <sup>26</sup> Lastekaitseadus. (RT I, 06.12.2014, 1). <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS> (22.11.2017).